

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

23 червня 2023 року

Видавництво
«Юридика»
2023

Оргкомітет конференції:

Голова:

Швець Д.В., ректор державного університету, доктор юридичних наук, доцент,
Заслужений працівник освіти України

Заступник голови:

Корнієнко М.В., проректор державного університету, доктор юридичних наук,
професор

Члени оргкомітету:

Пишна А.Г., завідувач кафедри адміністративної діяльності поліції, кандидат
юридичних наук, доцент;

Тетерятник Г.К., завідувач кафедри кримінального процесу, доктор
юридичних наук, професор;

Конопельський В.Я., завідувач кафедри кримінального права та криминології,
доктор юридичних наук, професор;

Горошко В.В., завідувач кафедри криміналістики та психології, кандидат
юридичних наук, доцент;

Ковальова О.В., професор кафедри адміністративної діяльності поліції,
кандидат юридичних наук, доцент;

Домброван Н.В., начальник відділу організації наукової роботи,
кандидат юридичних наук.

Статті друкуються в авторському варіанті.

Оргкомітет дозволив собі лише скорочення
статей, які суттєво перевищували пропоновані обсяги.

Захист прав дитини в умовах військової агресії : матеріали Міжнародної
З-38 науково-практичної конференції (м. Одеса, 23 червня 2022 р.). – Одеса :
Видавництво «Юридика», 2023. – 316 с.

ISBN 978-617-8263-53-9

САЙТ КОНФЕРЕНЦІЇ

ЕМОЦІЙНИЙ АСПЕКТ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ВІЙНИ

Швець Д. В.

ректор

Одеського державного університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, доцент,

Заслужений працівник освіти України

Ситуація воєнного стану має серйозний вплив на кожну особистість, зокрема, це суттєво позначається на емоційній сфері людини. Під час воєнного конфлікту діти виявляються заручниками складної і незрозумілої для них ситуації, вони найбільш гостро реагують на кризові психосоціальні процеси дезадаптивними реакціями.

Аналіз внутрішнього, суб'єктивного змісту агресивної поведінки підлітків показав, що вона полягає в особистісному самозахисті й особистісному самоствердженні.

Зв'язок агресивної поведінки із самозахистом зафіксований у механізмі афекту, що являє собою сильний і відносно короткочасний емоційний стан. Поява афекту, як правило, свідчить про недостатню здатність механізмів регуляції, що сформувалися в онтогенезі, розв'язати сформовану ситуацію.

Стосовно дитячо-підліткового і юнацького віку говорити про повну досконалість механізмів регуляції поведінки не уявляється можливим у силу триваючого процесу дозрівання і розвитку як психофізіологічних структур і формування особистості, так і недостатнього життєвого досвіду. Тому в основі захисно-поведінкових механізмів даного вікового періоду, що поєднуються терміном «загальні афективні реакції», лежить комплекс афективно заряджених переживань, які нерідко знаходять своє вираження в агресивній поведінці.

Про істотну включеність в основу агресивної поведінки афективного компонента свідчать афективні реакції неповнолітніх. Багато в чому цьому сприяє підвищена емоційність, властива даному віку. Вона також чітко виражена у поведінкових стереотипах підлітків і юнаків. Інтенсивність і стійкість афективного компонента взагалі є відмітною ознакою стереотипу. Генетично він належить до тих форм регуляції поведінки людини, у яких рівень розвитку мислення і діяльності свідомості є недостатньо диференційованими, щоб не знайти виражену залежність від почуттів, емоцій, пристрастей [3]. Дана особливість буде справедливою і для типових форм поведінкової активності дітей і підлітків, заснованих на реакціях імітації (позитивної

і негативної) та наслідування, оскільки вони також являють собою генетично більш ранній рівень механізмів регуляції, що характеризується відсутністю цінностей чи недостатньою їх сформованістю, як регуляторів поведінки. Імітація, наслідування, зараження не тільки можуть включатися в процес утворення механізму агресивної поведінки, але і прямим чином пояснювати його, як це буває в деяких групових правопорушеннях неповнолітніх.

Загальноновизнано, що примітивні, «інфантильні» поведінкові механізми виявляються тоді, коли ступінь психологічної загрози для суб'єкта є дуже високим. У таких випадках навіть поведінка дорослої людини може нагадувати поведінку маленької дитини і визначається як інфантильна, оскільки супроводжується вибухами плачу, фізичною і вербальною агресією, імпульсивністю з частковим відключенням контролюючих механізмів.

Наслідування, імітація у підлітків вже вибіркової, цілеспрямовані й характеризуються свідомим пошуком та свідомим засвоєнням форм і особистісних норм поведінки. Предметом особливої уваги для підлітків можуть бути всі способи, засоби і прийоми впливу на людей, починаючи від манери триматися і закінчуючи жестами, якими супроводжується експресивна мова, її тоном. У такому пошуку для підлітка особливу роль відіграє так званий «значимий інший», чий норми і форми поведінки (на основі власної, що має певний ступінь диференційованості та вираження особистісного ставлення) засвоюються чи ігноруються неповнолітніми. Як правило, в основі вибіркового ставлення до чого-небудь шкідливого (корисного) лежить асоціація цього шкідливого (корисного) з яскравим емоційно негативним (позитивним) образом [2, с. 212].

Поняття «значимий інший» відображає не що інше, як певне значення для підлітка, той особистісний зміст, який мають для нього особливості, властиві контактуючому з ним суб'єкту (дорослому, однолітку), або досить безпосередньо бере участь у психологічній логіці становлення характеру неповнолітнього. Добре відомо, що суб'єктивно значимі особистості незрівнянно сильніше, ніж суб'єктивно нейтральні впливають на формування оцінних еталонів людини, на те ставлення до дійсності, у якому знаходять вираження його потреби, що задовольняються у спілкуванні з суб'єктивно значимою особистістю.

Категорії «значимий інший», «особистісний зміст», «ставлення» не потребують обґрунтування характерного для них емоційного компоненту, оскільки «психологічно виражаються у формі прагнень

і почуттів» [3], відбиваючи ціннісні орієнтації індивіда і певним чином спрямовуючи його поведінку, у тому числі й агресивну.

Аналіз актів агресії у людей, морально розвинутих і здатних до самоконтролю, показав, що агресивні форми поведінки можуть самі себе підсилювати, тобто мають тенденцію до самостимуляції. Пояснюється це посиленням ступеня збудження і виникненням позитивних емоцій у суб'єкта агресивних дій. Дана особливість стає зрозумілою виходячи з даних досліджень, згідно з якими позитивні емоції мають властивість автономності, у силу чого при збудженні являють собою самостійний процес, що активно конкурує з існуючими мотиваціями і забезпечує собі перевагу в боротьбі за загальний кінцевий результат. Це поєднується з наявністю у людини неусвідомлених потягів до одержання позитивних і негативних емоцій.

У цих даних висвітлюються деякі аспекти механізму не тільки грубодеструктивної поведінки, актів вандалізму, але й окремих форм антисоціальної поведінки неповнолітніх. Зокрема, те, чому ситуація ризику, небезпеки настільки захоплює підлітків і є джерелом гострих відчуттів, які приносять їм важко пояснювану насолоду, отриману в процесі [1]. При цьому варто враховувати той факт, що деяким людям для нормалізації фізіологічного і психологічного гомеостазу необхідно регулярне переживання почуття «радість подолання небезпеки». Навіть пізнавальний інтерес, що виявляється в захопленнях підлітків, обумовлюючи афективну зараженість поведінки, може призвести до явищ соціальної дезадаптації: підлітки закидають навчання, зближаються з асоціальними особами, починають займатися дрібними крадіжками, спекуляцією з метою задоволення свого захоплення.

Часто повторювані агресивні прояви, що мають афективну природу (емоції, почуття, емоційні стани), виявляють тенденцію до фіксації у поведінці людини. Спочатку це відбувається у вигляді своєрідних афективних стереотипів поведінки, а пізніше, у якості його особистісних рис і особливостей, що набувають певного ступеню автономії.

Формування понятійного мислення, логічне осмислення дійсності, моральні норми міжособистісних відносин виявляють залежність від заданих ззовні афективно-ціннісних орієнтацій. А. В. Запорожець, наприклад, відзначає, що «ті перші емоційні відносини, що складаються у дитини з матір'ю й іншими близькими людьми, а потім з більш широким колом однолітків і дорослих (почуття синівської любові, співчуття до іншої людини, дружба прихильність і т.д.), потім збагачуються і стають необхідною основою для виникнення згодом більш складних соціальних почуттів. Відбувається свого роду

перенесення цих рано виникаючих людських емоцій із близького на далеке, з більш вузької на більш широку сферу соціальних відносин, що набувають у процесі розвитку дитини такого ж глибокого особистісного змісту, як і її взаємини з рідними і близькими» [2, с. 214].

Механізм переключення емоцій на новий зміст і фіксація на ньому є однією з основ розвитку власне людських мотиваційних відносин, змістовний бік яких відображає їх соціальне походження. Дане положення наочно ілюструється досить показовим прикладом поведінки з відхиленнями, що отримав умовну назву «нестримної активності», яка проявилася у вираженому протиріччі між моральними принципами та реальною поведінкою дитини.

У наявності змагально-конкурентної боротьби за типом «хто-кого», в актуалізації принципу «виграй у гри», а не «виграй за правилами гри» – це звичайно стає умовою виникнення відхилень у поведінці, оскільки поєднується з досягненням мети неправомірним шляхом – агресія, виявлена до «чужих», поєднується з бажанням досягти позитивних результатів «для своїх». Тобто поєднуються два протилежних за своїм знаком ставлення до людей, що мають відповідне емоційне забарвлення.

Неважко зрозуміти, до чого призводить такий спосіб організації індивідуальних почуттів. У підлітків, наприклад, абсолютна орієнтація на самоствердження в сполученні з афектом неадекватності є умовою агресивної поведінки.

Дії, особистісний зміст яких полягає в самоствердженні і самозахисті, що проявляється в агресивній поведінці дитячо-підліткового і юнацького віку у девіаціях широкого діапазону, небезпідставно можна віднести до захисту самоставлення, що являє собою досить стійке переживання, яке пронизує самосприйняття і «я-образ». Загальна закономірність полягає в тому, що самоставлення активно захищається особистістю. При цьому «агресивний захист» виявляється в екстремній, вибуховій мобілізації захисту проти загрози «Я», і агресії стосовно кривдника.

Отже, під час війни діти – в різній мірі – зіштовхуються з двома типами травматичних подій: несподівані травматичні події та довготривалі несприятливі події, що зумовлюють виникнення непродуктивних стратегій подолання труднощів. У результаті діти значно частіше, ніж їх однолітки без досвіду перебування на війні, страждають від таких проблем як поведінкові розлади (зокрема агресія, асоціальна і злочинна поведінка, схильність до насильства), а також більш схильні до зловживання алкоголем і наркотичними засобами. Тому поведінку дитини, на всіх рівнях її прояву не можна розглядати

без емоційної основи, враховуючи при цьому, що соціокультурні впливи та індивідуальний досвід відіграють важливу роль у визначенні того, що саме буде збуджувати емоцію і як буде поводитись дитина в цьому емоційному стані.

Література:

1. Александров Д. О. Юсупов В. О. Психологічні детермінанти вчинення вандалізму неповнолітніми. Методичні рекомендації. – К. : Нац. акад. внутр. справ. 2012. 56 с.
2. Іванова В. В. Вплив моделей внутрішньосімейних відносин на прояв підлітками агресивної поведінки / В. В. Іванова // Психологія : зб. наук. праць. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2000. Вип. 10. С. 211–216.
3. Киричук Г. : Асоціальна поведінка підлітків (агресивність у підлітків) // Психологічна газета. 2005. № 7 С. 16–17.
4. Підчасов Є. В., Чепелева Н. І. Вплив пролонгованих травматичних подій (військових дій) на емоційну сферу дитини. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві* : збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції 28 жовтня 2022 року. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 276–280.

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ ПІДРОЗДІЛАМИ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	
Шилова І. М., Берендєєва А. І.	286
СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВИКРАДЕННЯ З УКРАЇНИ ДІТЕЙ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	
Шульженко А. В.	289
ЕМОЦІЙНИЙ АСПЕКТ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ВІЙНИ	
Швець Д. В.	293
ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ КООРДИНАЦІЙНОГО ШТАБУ: РЕАЛІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	
Щербань І. В., Марченко О. А.	297
ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ КООРДИНАЦІЙНОЇ РАДИ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ТА БЕЗПЕКИ ДІТЕЙ	
Юшкевич О. Г.	300
ОКРЕМІ ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ	
Янковий М. О.	304